

Kral Tanrı Allah'ın Krallığı,
Halil Hacımüftüoğlu, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, 280 s.

Soner AKSOY*

İnsanın anlam arayışının odağında Allah tasavvuru yer alır. Başka bir ifadeyle insan, varlıkla ve gerçeklikle olan ilişkisine sahip olduğu Allah tasavvuru istikametinde şekil verir. Dolayısıyla gerçeklikle olan ilişkinin sağlam bir zemine oturması, doğru bir Allah tasavvurunun inşasına bağlıdır. Bu bağlamda Kur'an'ın nâzil olduğu tarihsel vasatta hiç kuşkusuz temel hedefi, muhatabın zihninde sahîh bir Allah tasavvuru inşâ etmektir. Bu çerçevede Kur'an'da Allah, isim, sıfat ve fiil gibi çeşitli yönleriyle muhatablarına tanıtılmış ve buna bağlı olarak insanın varlıkla olan ilişkisinin gerçekçi bir zemine oturtulması hedeflenmiştir. Ne var ki Kur'an'ın gerek dilsel gerekse de tarihsel bağlamına şâhid olmayan dolaylı muhatablar isim, sıfat ve fiil gibi Allah hakkında kullanılan ifadelerin nasıl bir anlam alanına sahip olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir.

İslam ilim geleneğinde, Kur'an'da yer alan ilgili âyetlerden ve nüzul dönemine dair birtakım rivâyetlerden hareketle nasıl bir Allah tasavvurunun öngörüldüğüne dair teolojik birtakım tartışmalar yapılmış ve farklı yaklaşımlar ve görüşler öne sürülmüştür. Yapılan bu tartışmalar bugün de devam etmekte ve konuya dair çeşitli bilimsel araştırmalar ortaya konulmaktadır. Bu bağlamda incelemesini yapacağımız *Kral Tanrı Allah'ın Krallığı* isimli eser ilgili âyetlerde ve nüzul dönemi rivâyetlerinde nasıl bir Allah tasavvurunun öngörüldüğünü konu edinen bir çalışmadır. Bu çalışma Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dr. Öğr. Üyesi. Halil Hacımüftüoğlu tarafından doktora tezi olarak hazırlanmış ve kitap olarak da bastırılmıştır.

İlk olarak, Yahudilik ve Hristiyanlık başta olmak üzere eski din, kültür ve medeniyetlerde olduğu gibi İslam'da da Allah'ın gerçek anlamda kendisini kral tanrı olarak tanıttığı iddiası, araştırmanın ana hipotezini oluşturmaktadır. Yazar çalışma boyunca diğer kültürlerde ve Kitâb-ı Mukaddes'te var olan Allah tasavvurlarına da işaret etmek suretiyle ilgili âyetlerden ve rivâyetlerden delil getirerek, bu iddiasını ispat etmeye çalışmıştır. Ayrıca tarihte var olan krallık ve monarşi yönetimlerinin yapısına dikkat çekilerek, Allah'ın ilgili âyetlerde ve rivâyetlerde kendisini böyle bir anlam çerçevesine oturttuğu

* Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı
(soneraksoy@sakarya.edu.tr).

iddia edilmiştir. Bu bağlamda çalışma giriş, iki ana bölüm, sonuç ve kaynakça kısımlarından oluşmaktadır.

Yazar giriş bölümünde araştırmanın konusuna, önemine, amacına ve metoduna yer vermiştir. Ana başlığı *Kral Tanrı'nın (Allah) Kimliği* ismiyle oluşturulan birinci bölümde, çeşitli alt başlıklar altında, İslam'da Allah'ın kral olarak tanıtıldığı iddiası ispat edilmeye çalışılmıştır. Diğer taraftan âyet ve rivâyetlerden delil gösterilerek Kral Tanrı'nın belli başlı sıfatlarına, hasletlerine ve temel özelliklerine değinilmiştir. Bu bağlamda ilgili âyetlerde ve rivâyetlerde yer alan ifadeler genel olarak hakiki anlamda, başka bir deyişle Allah'ın kral olarak tanıtıldığı varsayımı etrafında yorumlanmıştır. Bu minvalde Allah'ın arşa istivâ ettiğiinden, melik ve rab gibi sıfatlarından bahseden ayetleri örnek olarak verebiliriz. Zira âyetlerde ve rivâyetlerde yer alan bu tür ifadeler hakiki bir anlam atfedilmiştir (s. 79). Ayrıca yazar İslam kaynaklarında Allah'ın kral olarak tanıtıldığı iddiasını, diğer kültür ve medeniyetlerde var olan kral ve kral tanrı tasavvurlarıyla mukayese ederek desteklemeye çalışmıştır.

İkinci bölümün ana başlığı *Krallığın Haritası ve Yönetim Yapısı* isminde olup bu ana başlık altında, krallığın sınırları, krallığın yönetim merkezi, krallığın hiyerarşik yapısı ve kurumları, krallıkta iletişim ve krallıkta törenler konuları ele alınmıştır. Yazar bu bölümde de birinci bölümde olduğu gibi Allah'ın kendisini kral olarak tanıttığı iddiasını sürdürmüş ve ilgili âyetleri ve rivâyetleri bu doğrultuda yorumlamıştır. Sözgelimi âyette yer alan melei'l-'alâ (38/67-69) ifadesini kral Tanrı'nun yüksek konseyi (s. 208), zekat ibadetini, kral Tanrı'nun vergileri (s. 221), Meleklerle ilgili ifadeleri ise kral tanrının elçileri, habercileri ve ulakları şeklinde açıklamıştır (s. 233). Dolayısıyla yazar çalışmanın bütününde, İslam kaynaklarında özellikle ilgili âyet ve rivâyetlerde Allah'ın gerçek manada kendisini kral tanrı olarak tanımladığı iddiasını sürdürmüş ve bu iddiayı ispat etmeye çalışmıştır. Araştırma sonuç ve kaynakça kısımlarıyla nihâyet erdirilmiştir.

Halil Hacımuftuoğlu'nun kaleme aldığı bu çalışmanın çeşitli açılardan İslam literatürüne önemli katkı sağladığını söyleyebiliriz. Özellikle Allah tasavvuruna dair âyetlerin ve rivâyetlerin bir araya getirilmesi ve farklı bir anlam boyutunda yorumlanması oldukça dikkat çekicidir. Başka bir ifadeyle diğer din ve kültürlerde olduğu gibi İslam'da da Allah'ın gerçek anlamda kral tanrı olarak tanıtıldığı iddiası, oldukça düşündürücü bir o kadar da ufuk açıcudur. Ayrıca çalışmada ehl-i kitap ve İslam kaynaklarında yer verilen Allah tasavvurunun mukayeseli olarak ele alınıp ortak paydalarına dikkat çekilmesi son derece önemlidir. Bu açıdan yapılan bu çalışmanın, İslam ilim geleneğine katkı sağladığı ve konuya dair yapılacak yeni tartışmaların ve çalışmaların önünü açacağı kanaatindeyiz.

Diğer taraftan yazarın kaleme aldığı bu çalışma yöntem ve içerik olarak bazı açılardan eleştirilebilir. Bu çerçevede yapılacak eleştiriler, araştırmaya ve

araştırmanın konusuna katkı sağlayacaktır. İlk olarak yazar giriş bölümünde, her ne kadar araştırmanın dil ve tarih ağırlıklı bir çalışma olduğunu ve araştırmanın bölümlerini ve alt başlıklarını anlamak için gerekli kavramsal açıklamalara ve konuyu anlamayı kolaylaştıracak bilgilere yer verildiğini ifade etse de (s. 21), bu noktada eleştiriye konu olabilecek birtakım hususların olduğunu söyleyebiliriz. Sözgelimi çalışmanın hemen girişinde Kur'an'da Allah'a dair kullanılan ifadelerin hakikat olduğunun söylenmesine (s. 20) ve çalışma boyunca ilgili âyetlerin ve rivâyetlerin bu çerçevede yorumlanmasına mukabil, yazarın hakikat ve mecâza dair görüşüne, *Gerçek efendi/sahip Kral Tanrı* başlığı altında 67-69 sayfaları arasında oldukça kısa değinilmiştir. Bu durum okuyucu tarafından yazarın iddiasının tam olarak anlaşılmasına gölge düşürdüğü gibi, aynı zamanda araştırmanın yöntemine de halel getirmektedir.

Araştırmanın üzerine bina edildiği hakikat-mecâz ayırımına dair sistematik ve bütüncül bilgi verilmemesi, yazarın yapmış olduğu âyet yorumlarının anlaşılmasında da birtakım zorluklara ve tutarsızlıklara sebep olmaktadır. Sözgelimi yazar mecâzı, bir kelimenin toplumsal oйдаşımla vazedilmiş ilk ve asli anlamı dışında kullanılması (s. 67) şeklinde tarif etmiş ve mecâz kullanımlarında ayrıntıya girilmeyeceğini (s. 71), bir kelimenin isim ve mecâz olarak kullanıldığında onun sıfatları ve özellikleri hakkında teferruat verilmeyeceğini (s. 83) ifade etmiştir. Dolayısıyla yazara göre mecâzda kelime ve ifade yalınlığı, hakikatte ise yoğunluğu esastır.

Yazarın hakikat ve mecâz ayırımına dair ortaya koymuş olduğu bu yöntemle yapmış olduğu bazı âyet yorumları arasında tutarsızlık vardır. Şöyle ki yazar *الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى* "Rahman arşa istiva etti." (Tâhâ 20/5) âyetini hakikat olarak yorumlarken (s. 79), Nûr âyeti olarak meşhur olan şu âyette geçen Nûr ifadesini, mecâz olarak yorumlamıştır (s. 85):

لِلّٰهِ نُورٌ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُّبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

"Allah, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurunun temsili şudur: Duvarda bir hücre; içinde bir kandil, kandil de bir cam fânûs içinde. Fânûs sanki inci gibi parlayan bir yıldız. Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya, ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur. Bu ağacın yağı, ateş dokunmasa bile neredeyse aydınlatacak (kadar berrak)tır. Nur üstüne nur. Allah, dilediği kimseyi nuruna iletir. Allah, insanlar için misaller verir. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir." (en-Nûr 24/30).

Anlaşıldığı üzere birinci âyet ifade ve kelime yalınlığı olmasına rağmen hakikat olarak, ikinci âyette ise kelime ve ifade yoğunluğu olmasına rağmen

mecâz olarak yorumlanmıştır. Hâlbuki ortaya konulan mecâz anlayışı çerçevesinde birinci âyet mecâz olarak, ikinci âyetin ise hakikat olarak yorumlanması gerekirdi. Bu açıdan yazarın mecâz anlayışıyla yapılan bu âyet yorumları arasında ciddi bir tutarsızlık vardır. Dolayısıyla yazarın araştırmanın üzerine bina edildiği hakikat-mecâz anlayışına dair sistematik ve bütüncül bilgi vermemesi, satır arası bilgilerle meseleyi geçiştirmesi konunun anlaşılmasını zorlaştırdığı gibi, yöntem ve içerik olarak birtakım tutarsızlıklara neden olmuştur.

Daha önce ifade ettiğimiz üzere araştırmada Kur'an'da Allah hakkında kullanılan el, yüz, parmak gibi sıfatların nüzul döneminde hakikat anlamında kullanıldığı ifade edilmiş, diğer taraftan bu tür ifadelerin mecâz olarak yorumlanmasında Felsefe ve Kalam disiplinlerinin etkisi olduğu vurgulanmıştır (s. 45). Bu bağlamda yazar Hz. Peygamber döneminde yaşayan insanların felsefi ve soyut bir düşünce dünyasına değil, aksine somut, doğal, saf ve çocuksu bir zihin dünyasına sahip olduklarına dikkat çekmiş (s. 49) ve şu ifadeleri kullanmıştır:

“Bizlerin de Kur'an'ı ve rivâyetleri geçmişin ve günümüzün felsefi aklıyla değil, o devir insanlarıyla bir nevi empati kurarak; onların aklıyla, mantığıyla ve kabulleriyle anlaması en doğru yöntem olarak gözükmektedir (s. 49).”

Yazarın bu ifadelerini ve araştırmanın bütünü dikkate aldığımızda aklımıza şöyle bir soru takılıyor: Kur'an'da ve ilgili rivâyetlerde Allah'ın kral bir tanrı olarak tanıtılması ontolojik bir gerçekliği mi yoksa o gün açısından muhatabın zihin dünyasının bir yansımaları mı ifade eder? Her ne kadar açık olmasa da yazarın bu ifadelerinden ikinci görüşe sahip olduğu anlaşılıyor. Yazarın bu anlayışına göre hakikat denilen şey bir gerçekliği değil, sahip olunan algıyı ifade eder. Eğer algıya bağlı bir hakikat tanımı yapıyorsa, kalam ve felsefecilerin Allah'ın sıfatlarına dair yapmış oldukları mecâz yorumlarına karşı çıkılmaması gerekir. Zira her iki yorum arasında yöntemsel bir fark vardır. Şöyle ki algıya bağlı bir hakikat anlayışı, meseleyi yatay olarak yani muhatabın zihin dünyası açısından ele almıştır. Kalam ve felsefeciler ise meseleyi dikey olarak yani Allah'ın ontolojisi açısından yorumlamışlardır. Bu bağlamda her iki yorum tarzı kendi durduğu ve baktığı yer açısından doğru olabilir. Dolayısıyla her iki yorum arasında yaklaşım farkı vardır. Yazar konunun anlaşılması bağlamında bu noktalara dikkat çekerek, nasıl bir hakikat anlayışına sahip olduğuna, meseleyi nasıl bir zeminde ele aldığına dair net bilgi verebilirdi. Ne var ki bu kapalılığın ve anlaşılmazlığın nedeni daha önce de vurguladığımız gibi yazarın hakikat ve mecâz anlayışına dair satır arası bilgilerle yetinip sistematik bilgi vermemesidir.

Araştırmanın yöntemi hususunda eleştiriye konu olabilecek diğer bir nokta ise bazı başlıklar ile içerikleri arasındaki uyumsuzluktur. Örneğin *Gerçek efendi/sahip Kral Tanrı* başlığı altında hakikat-mecâz konusu, Kalam ve Fel-

sefecilerin Allah'ın sıfatlarını nasıl yorumladıkları, Hz. Peygamber dönemindeki insanların zihin dünyası gibi başlıkla doğrudan alakası olmayan meselelere yer verilmesi böyle bir uyumsuzluğa işaret etmektedir. Diğer taraftan bu başlığın diğer başlıklara nispeten oldukça geniş işlendiğini, aynı zamanda başlık altında işlenen konuları dikkate aldığımızda, hem şekil hem de içerik olarak araştırmanın girişi mahiyetinde olduğunu söyleyebiliriz. Başka bir ifadeyle hakikat-mecâz gibi bu başlık altında işlenen bazı konular, araştırmanın öncüllerini ve teorik kısmını oluşturduğundan, âyet ve ilgili rivâyetlerin yorumuna geçmeden giriş ya da başka bir başlık altında sistematik olarak ele alınabilirdi. Zira böyle bir yöntemin esas alınması konunun insicamı ve okuyucu tarafından anlaşılması açısından önemli bir role sahip olduğu kanaatindeyiz.

Son olarak araştırmaya ve konunun anlaşılmasına katkı düzeyinde birkaç şey söyleyebiliriz. Yazarın özellikle konuyla ilgili olan Kur'an âyetlerini yorumlarken nüzul sürecini esas almaması, başka bir ifadeyle ilgili âyetlerin nüzul dönemi içerisinde nereye oturduğuna en azından Mekkî-Medenî olduğuna dikkat çekmemesi, konunun anlaşılması bağlamında eksiklik olarak görülebilir. Zira ilgili âyetlerin nüzul döneminin dikkate alınması, konunun anlaşılmasına önemli katkı sunacaktır. Örneğin Allah'a dair kullanılan haberi sıfatların yoğun olarak Mekkî sûrelerde kullanılması oldukça dikkat çekicidir. Sözelimi Allah'ın arşa istivâ ettiğine dair Kur'an'da yedi âyet yer almaktadır. Beşi Mekke döneminde, iki tanesi ise, Medine'nin ilk döneminde nâzil olmuştur (el-A'râf 7/54, Yûnus 10/3, el-Ra'd 13/2, Tâhâ 20/5, el-Furkân 25/59, es-Secde 32/4, el-Hadîd 57/4). Bütün bunlarla birlikte الايات المكينة غنية بالتخييل الحسي و التحسيم "Mekkî âyetlerde hissî ve cismî canlandırmalar sıklıkla kullanılmıştır."¹ gerçeğini de göz önünde bulundurduğumuzda konunun anlaşılması bağlamında nüzul sürecinin dikkate alınması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Zira bizim kanaatimize göre muhatapla diyalektik bir ilişki kuran ilahî kelimeler, nüzul döneminde mevcut algıları araçsallaştırarak Allah tasavvurunu süreç içerisinde inşa etmiştir. Bu bağlamda konuya dair yapılacak yeni bilimsel araştırmalarda mesele bu yönüyle ele alınıp tartışılabilir.

1 Adnan Muhammed Zerzûr, *Ulumu'l-Kur'an* (Dimeşk: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1981), 144.